Mostin Tesserati fil-Partit Demokratiku Nazzjonalista (PDN)

Kitba ta' Sergio GRECH

Fl-annwal tas-sena li għaddiet tajt tagħrif ġdid dwar sehem Arthur Barbaro-Sant fil-Partit Demokratiku Nazzjonalista[1] F'din il-ħarġa, se nagħti ħarsa u nipprovdi għall-ewwel darba, mill-kotba tal-Partit Demokratiku Nazzjonalista, lista ta' tesserati residenti l-Mosta fil-partit imsemmi fil-perjodu li dan kien politikament attiv.

Il-perjodu in kwistjoni huwa dak ta' bejn l-1958 u l-1966. Perjodu mill-iktar imqanqal fl-istorja ta' Malta li matulu mxiet mill-kolonizzazzjoni sfurzata għad-dekolonizzazzjoni mixtieqa. Din l-informazzjoni hija meħuda mill-volum *PDN Tesserati Volum 4*, li hemm arkivjat fil-Librerija tal-Università ta' Malta li oriġinarjament kien parti mill-Arkivji privati ta' Dr Albert Ganado, li kien attur ta' ċerta importanza fil-partit u fil-perjodu imsemmi. L-istess Albert Ganado kien ikkontesta fuq il-Mosta fl-elezzjoni tal-1962.

F'din il-kitba sibt l-appoġġ ta' Frans Deguara, Giovann de Martino u Emily Barbaro-Sant. Bla dubju għenuni biex nimla ħafna ħofor li kelli fir-riċerka tiegħi anki minħabba l-provenjenza tiegħi.

Il-Partit Demokratiku Nazzjonalista (PDN)

Kif rajna fl-artiklu tas-sena li għaddiet, fit-22 ta' Mejju 1958, l-Avukat Herbert Ganado, li matul it-Tieni Gwerra, kien internat fl-Uganda, tkeċċa mill-Partit Nazzjonalista minħabba l-pożizzjonijiet tiegħu kontra t-tmexxija tal-Kap Ġorġ Borg Olivier.[2] Bħala reazzjoni għal din it-tkeċċija, l-Avukat Herbert Ganado ma baqax b'idu fuq żaqqu u sa Ottubru 1958, kien waqqaf il-Partit Demokratiku Nazzjonalista (PDN) – pass li kellu wkoll l-approvazzjoni ta' Monsinjur Arċisqof Mikiel Gonzi.

Fit-30 t'Ottubru 1958, kienet ingħatat konferenza stampa mid-diriġenti tal-partit il-ġdid dwar it-twaqqif tal-Partit Demokratiku Nazzjonalista. Fil-minuti tal-PDN, tniżżel li għal din il-konferenza kien hemm rappreżentanti lokali u anki esteri u li r-rappurtaġġ tal-avveniment kien wieħed tajjeb. Is-sena 1958 kienet waħda kruċjali għaliex Malta tilfet il-jedd li jkollha gvern rappreżentattiv lokali u minkejja l-wegħdiet tal-Gvernatur Robert Laycock li kellha tissejjaħ elezzjoni, il-biċċa ġġebdet sal-1962 meta ssejħet elezzjoni ġdida.

Herbert Ganado (1906-1975)

L-ewwel tesserati fil-PDN

Sa nofs Diċembru 1958, il-PDN kellu fil-lista tiegħu 141 membru tesserat miktub.[3] Mill-Belt kien hemm 40 tesserat u minn Tas-Sliema kien hemm 29. Mill-Furjana kien hemm 27 tesserat ieħor u mill-Ħamrun il-PDN kellu 25. Għaxra oħra kienu residenti r-Rabat, Malta. Fil-każ tal-Belt, il-lista finali fi ftit xhur titla' għal 63 tesserat.

Arthur Barbaro-Sant jassisti lill-Prinċep Charles jiffirma l-ktieb tal-viżitaturi ta' 'Lourdes Home', Għawdex, fil-5 ta' Lulju, 1968.
(kortesija Times of Malta)

Dwar it-tesserament fil-PDN, kien ġie deċiż li kull membru jħallas lira sterlina (€1.14ċ.) fis-sena. Kien ġie deċiż li min-numri 1 sal-100 tat-tesseri jkunu riservati għall-membri fundaturi tal-Partit Demokratiku Nazzjonalista.

Bħala Kap, Herbert Ganado kellu t-tessera numru 1. L-Avukat Riccardo Farrugia kien bit-tessera numru 2. L-Ispiżjar Gaetano Farrugia, id-Deputat Kap, kellu t-tessera numru 3. Għal Antonio Pace, in-negozjant, ġiet riservata t-tessera numru 4. Arthur Barbaro-Sant kellu t-tessera numru 9. Kienu wkoll ġew stampati mitejn kopja tal-istatut tal-Partit Demokratiku Nazzjonalista. Kopji tal-istatut imsemmi inbiegħu 6 soldi.

Profil tat-tesserati fil-PDN

Meta wieħed jikkonsulta l-ktieb tat-tesserament jintebaħ li kien hemm firxa interessanti ta' membri b'qawsalla ta' professjonijiet u xogħlijiet, jiġifieri l-membri tal-partit ta' Ganado kienu ġejjin mill-istrati kollha tal-ħajja u tista' tgħid mill-inħawi kollha ta' Malta u Għawdex[4] Għalkemm it-tesserament f'Għawdex kien inqas minn Malta.[5]

Għawdex żgur li kien qed jaħdem għall-partit ta' Ganado, il-Patri Agostinjan Serafin Borg. Dwar dan tajt iktar tagħrif fil-bijografija ta' Patri Feliċjan Bilocca.[6] F'Għawdex nafu li kien tesserat ukoll Giuseppe Grima tal-Patrun, is-sagristan tal-knisja ta' Ta' Sannat.

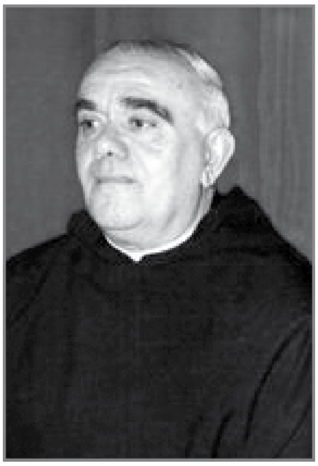

Patri Serafin Borg OSA (1932-2011)

Wistin Camilleri (1885-1979), li fost xogħlijiet oħra ħadem il-korp ta' Kristu Mejjet tal-Monument tal-Mosta.

Jispikkaw ċerti ismijiet ta' personalitajiet li kienu attivi fis-soċjetà Maltija li kienu ssieħbu fil-partit Ganadjan bħall-iskultur Wistin Camilleri, l-Avukat Vincenzo Maria Pellegrini (tessera numru 222), in-negozjant Salvinu Said (numru 699), in-negozjant l-Avukat Philip Attard Montalto mir-Rabat (tessera 689) u l-Prokuratur Legali Marcel Mizzi (705) mir-Rabat Għawdex, magħruf ukoll għall-kitba letterarja fosthom il-poeżija li jafu l-biċċa l-kbira tal-Maltin 'Għandi Pupa'.[7]

Kien hemm membri fil-PDN li kienu skrivani (Antoine R. Camilleri kien skrivan man-*National Bank*), bennejja, għalliema, arġentiera (Michael Grech mill-Belt bit-tessera 69), xufiera tal-linja (George Vella bit-tessera 380), *bus inspectors, accountants* (John Laferla kien *accountant* man-*National Bank* bit-tessera 123), spetturi sanitarji (Joseph Rossi tessera 148), tobba (Victor Randon u Edward Gatt kienu *District Medical Officer* bin-numri 186 u 187 rispettivament), bdiewa, telegrafisti (Alessio Sammut bit-tessera 255 u Oliver Wirth bit-tessera 242), mastrudaxxi, *salesman*, messaġġiera, *fitters, storekeepers,* baħrin u professjonijiet oħrajn.[8] Kif wieħed jistenna kien hemm ukoll konċentrazzjoni ta'avukati tesserati kif ukoll numru ta' negozjanti.

Ir-residenti Mostin tesserati fil-PDN

Jidher li b'kollox, reġistrati kien hemm 22 membru tesserrat mill-Mosta fil-PDN li kienu jinqasmu fit-tabella hawn taħt.[9]

Il-professjoni ġiet inkluża hawn kif tniżżlet fil-ktieb tat-tesserament. Xi drabi tniżżlu bil-Malti u bl-Ingliż. F'każ minnhom il-kitba kienet illeġibbli u għalhekk tpoġġa l-punt interrogattiv.

Xi kummenti bijografiċi limitati dwar uħud mill-Imsieħba Mostin

* **Joseph Bezzina**, iben Franġisk li kellu x-xarabank bin-numru 777. Dan il-mezz tat-trasport kienu isuqu wkoll ibnu Pawlu, u kellu tifel ieħor li kien kunduttur. Kellhom ukoll kuġin, Manwel Bezzina, li l-Mosta kienu jafuh bħala 'Leli l-Baxa' li kien isuq ix-xarabank numru 2821. Joe kien jgħin ħafna lil Dun Anġ Camilleri meta kienu jippubblikaw il-gazzetta *Il-Mosta*.

Isem it-Tesserat	*Triq fejn kien joqgħod*	*Xogħol it-Tesserat*	*Nru Tessera*
Giovann De Martino	New Street in Callus Street	Teacher	531
John Fenech	Bridge Street	Technician Education Department	548
Dr Leslie Grech	Villa Grech Mifsud	Avukat	628
Joseph Cauchi	Triq il-Kungress Ewkaristiku	Skrivan	657
Joseph Camilleri	Hope Street	Grocer	658
Nazzareno Grima	Brittania Square	Bidwi	659
Peter Bourke	Parish Street	?	660
Gio Maria Muscat	St John Street	Carpenter	661
Giovanni Azzopardi	Water Street	Driver	662
Nazzarenu Deguara	Amato Calleja Street	Waterman	663
Simon Chetcuti	Tower Road	Driver	664
Antonio Sant	Triq il-Kostituzzjoni	Fin-negozju	665
Giuseppe Grima	Tower Road	Farmer	666
Louis Fenech	Ponsonby Street	Lotto Reciever	667
Giuseppe Said	Main Street	Farmer	668
Francis Sammut	Callus Street	Farmer	669
Carmelo Calleja	????	Gabillot	670
A.E. Cutogno	Triq il-Kostituzzjoni	Perit	671
Joseph Bezzina	Bridge Street	Bus driver	675
Domenici Schembri	Tower Street	Electrician	676
Carmelo Saliba	Bistra Lane	Stone Dresser	680
Giuseppe Vassallo	Orchard Street	Bir-raba'	692

* **Peter Bourke** kien ikun dejjem ma' Dun Anġ Dingli meta dan kien Viċi Arċipriet fil-Mosta. Fil-Mosta ssemmiet triq għal Dingli.

* **Joseph Cauchi** kien jaħdem bħala skrivan, u kien imexxi l-uffiċċju tal-posta fil-Mosta. Kien President tal-*Mosta Football Club* (li twaqqaf fl-1935), meta akkwistaw il-każin li għandhom illum fis-snin sebgħin tas-seklu l-ieħor.[10] Kien ukoll President tal-Każin tal-Banda Nicolò Isouard (l-ewwel soċjetà fil-Mosta) għal aktar minn 20 sena u kien il-moħħ meta tkabbar il-każin fl-1980.[11] Kien President darbtejn - bejn l-1958 u l-1960 u mill-1978 sal-2000.

Joe (Ġużè) Cauchi (1929-2008), li kien President tas-Soċ. Filarmonika Nicolò Isouard bejn 1958/60 u 1978/2000. (pittura ta' Ray Pitrè fil-Każin Nicolò Isouard)

* **Nazzarenu Deguara** kien joqgħod fi Triq il-Kurat Calleja. Imwieled il-Mosta, kien jaħdem bħala bidwi u *watchman*. Kien il-kbir minn ħdax aħwa, miżżewweġ lil Evanġelista, u kellhom għaxar ulied.

* **Giovann De Martino**, flimkien mal-familja, ġie l-Mosta mill-Isla fi żmien il-gwerra. Fl-Isla, il-familja kienet toqgħod f'dar f'tarf tat-triq li dak iż-żmien kienet tissejjaħ Strada San Giuseppe. De Martino beda jgħix il-Mosta mill-11 ta' Ġunju, 1940. Kienu familja ta' tmienja u kienu joqogħdu fil-forn ta' Ġużepp Fenech, Ta' Xommu. Floku, illum hemm is-sorijiet tal-Agostinjani u d-dar tax-xjuħ *Pax et Bonum* fi Triq Ġilormu Cassar. Ġużepp kellu tmien ulied u tnejn minnhom, Ġuża u Wiġi, iżżewġu lil ħut Giovann, Salvu u Rożina. Giovann iżżewweġ lin-neputija tagħhom, Maria Riolo mill-Mosta. Missier u ħu Giovann kienu jaħdmu t-Tarzna. Missieru Rafel il-Gamblu kien *shipwright* u wara x-xogħol kien jaħdem il-frejgatini. Wieħed mill-aħwa De Martino, Karmenu, kien Superjur tal-Mużew u kien ħadem m'oħrajn biex iwaqqfu l-qasam tal-Mosta. De Martino issieħeb biex jagħti daqqa t'id lill-Avukat Herbert Ganado grazzi għall-imbuttatura ta' Dr Leslie Grech. De Martino kien jikteb fil-*Malta Tagħna* u jiffirma Rommel.

12 ta' Mejju, 1957: il-koppja Maria u Giovann u DeMartino (1932-) fil-jum tat-tieġ tagħhom.

* **John Fenech** kien attiv fil-Leġjun ta' Marija. Kien iħobb il-mużika lirika u Naplitana, speċjalment lil Beniamino Gigli. Sa kellu mużew ta' B. Gigli u meta kien imur l-Italja kien jiltaqa' ma' xi dixxendenti ta' dan it-tenur. Kellu kollezzjoni tad-diski kollha tiegħu u ħafna affarijiet oħra li kellhom konnessjoni miegħu. Saħansitra kellu d-*death mask* ta' Gigli li kien irregalaha lill-mużew ta' Recanati, raħal Gigli. Meta Dr Ugo Mifsud Bonnici kien Ministru tal-Edukazzjoni, kienet saret kommemorazzjoni ta' dan it-tenur u kważi l-esebiti kollha kienu ta' John Fenech. Kien *instructor* fit-*Technical School*. Kien irregala lis-Soċjetà Filarmonika Nicolò Isouard kwartin tal-bandist veteran Antonio Mercieca, li kien jiġi z-ziju tiegħu. Iżżewweġ lil Doris Calleja mill-Mosta.

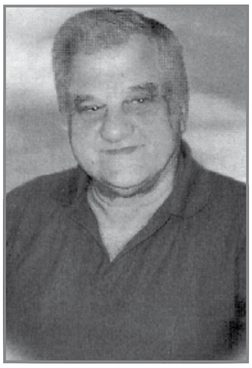
John Fenech (1935-2006)

* **Louis Fenech** kellu banka tal-lottu. Kien magħruf bħala Wiġi tal-Lottu u kellu l-banka eżatt quddiem ir-Rotunda (illum Bażilika) tal-Mosta. Kien bin Ġużepp, li laqa' l-familja De Martino mill-Isla. Fenech kien iżżewweġ lil oħt Giovann De Martino. Għamel żmien jaħdem bħala skrivan mal-gvern fl-uffiċċini li kien hemm Bormla, qabel tidħol l-Isla. Fl-antik kien hemm il-pitkali hemm. Louis kien jipparteċipa fil-kumitat lokali tal-PN u kien Dr Leslie Grech li ġibdu lejn il-PDN. Kien bandist mal-Banda Nicolò Isouard, u kien idoqq is-sassofonu. Ħu Fenech kien Mons. Alan Fenech, li fost l-oħrajn kien serva bħala l-ewwel kappillan tal-Munxar, Għawdex, u li fil-Mosta ssemmiet triq għall-memorja tiegħu. Fenech, eks-patri Dumnikan, ħa l-pussess tal-parroċċa tal-Munxar fit-8 ta' Marzu 1959, minn Mons. Mikiel Cefai, delegat tal-Isqof Ġużeppi Pace.[12] Fis-sitt snin li dam il-Munxar, Mons. Fenech irranġa d-dar tal-kappillan, saru l-gandlieri tal-bronż għall-artali kollha u waqqaf il-fratellanza tar-Rużarju.[13] Sar wkoll fonti tal-Magħmudija tal-irħam.[14]

Louis Fenech (1914-1974), li kien magħruf bħal "Wiġi tal-Lottu" għax kellu banka tal-lottu.

* **Dr Leslie Grech**, bin l-avukat u l-ewwel pilota tal-ajruplan Malti Wyndham Grech,[15] kien kandidat fl-elezzjoni tal-1962 fuq il-lista tal-PDN. Dixxendenti tal-familja Grech Mifsud – familja importanti ħafna fil-Mosta, li minn dejjem kellha relazzjoni mill-qrib mal-kleru Mosti. Dr Grech kien ukoll fl-eżekuttiv tal-Partit Demokratiku Nazzjonalista. Familtu kienet tgħix bieb ma' bieb mal-Każin tal-Banda Nicolò Isouard u huma wkoll is-sidien attwali tal-każin f'numru 240, Triq il-Kbira, il-Mosta. Fl-antik, bejn l-1912 u l-1915, kien hemm ukoll President tal-Banda mill-familja Grech Mifsud - Dr Oreste Grech Mifsud LL.D, C.M.G., li kien ukoll President tal-Kamra tal-Avukati.[16] Fost ħut Leslie hemm Mons. Maurice Grech, li kien qatta' ħafna snin *chaplain* mal-militar Ingliż. Fil-villa tal-

13 ta' Mejju 1962, (mix-xellug): l-Onor. Avukat Herbert Ganado (dak iż-żmien kien M.P. u Membru tal-Assemblea Leġiżlattiva); il-Komm. Antonio Agius (il-papà tal-għarusa); il-koppja Emily u Arthur Barbaro-Sant dei Marchesi di San Giorgio; l-Avukat Leslie Grech 'Barrister-at-Law' u xhud ta' Arthur; u l-Prokuratur Legali Joe Caruana Montalto bħala 'Best Man'. (kortesija Emily Barbaro-Sant)

familja mhux darba u tnejn li ntlaqgħu dinjitarji li żaru l-Mosta. De Martino kien jagħmilha speċi ta' segretarju għal Grech u kien jittajpjalu xi diskorsi.

* **Francis Sammut** ta' Callus Street kien bidwi fultajm. Iżżewweġ kbir. Il-Mostin kienu jafuh bħala Frè jew Ċikku ta' Lebilba jew Ċikku taz-Zija Tereż.

* **Il-Perit Arthur Cotugno** kellu uffiċċju fi Triq il-Kostituzzjoni, imma maż-żmien telaq lejn Tas-Sliema. Fost ix-xogħlijiet li għamel kien responsabbli mit-tkabbir tal-Oratorju Qalb ta' Ġesù meta Dun Anġ Camilleri kien iddeċieda li jibni l-klassijiet għad-duttrina fis-sular ta' fuq, fuq iż-żewġ naħat tal-kappella.[17]

Il-voti tal-Mostin lill-PDN

Mistoqsija pertitenti f'dan l-istadju hija l-appoġġ tal-Mostin jew tal-inqas tad-distrett li fih tagħmel parti l-Mosta versu l-PDN. Fl-elezzjoni tal-1962, il-Mosta kienet tifforma parti mid-disa' distrett li kien magħmul ukoll mill-Imdina, il-Mellieħa, l-Imġarr, ir-Rabat u San Pawl il-Baħar.[18]

Il-PDN kellu xejn inqas minn 6 kandidati fuq dak id-distrett: Arthur Edmond Agius, l-Avukat Joseph Attard Montaldo, l-Avukat Albert Ganado, Amabile Grech, l-Avukat Leslie Grech, u Paola Muscat.[19] Muscat kienet waħda mill-ftit nisa li kkontestaw dik l-elezzjoni u jidher li l-Azzjoni Kattolika, kienet imbuttat tal-inqas indirettament il-kandidatura tagħha. Nafu li biss biss kienu ferħulha tal-pass li għamlet li tikkontesta l-elezzjoni. Ħafna kienu raw dik l-elezzjoni bħala waħda kruċjali li tista' teħles lil Malta minn futur Komunista.

Fid-disa' distrett kienet ikkontestat ukoll Mabel Strickland għall-Partit Kostituzzjonali Progressiv li ma telgħetx minn dak id-distrett. Il-Kap tal-Partit Nazzjonalista Giorgio Borg Olivier kien ikkontesta wkoll fl-istess distrett iżda ma telax minnu. Borg Olivier kellu dar tal-villeġġjatura viċin it-torri ta' San Pawl. F'dik l-elezzjoni, Herbert Ganado tela' minn żewġ distretti elettorali.

Fost il-kandidati Laburisti, ikkontestaw id-distrett in-Nutar Ġużè Abela, Evelyn Bonaci u Pawlu Xuereb. Kien ikkontesta wkoll b'suċċess it-Tabib Daniel Micallef li f'dik l-elezzjoni kien ħareġ mal-Partit tal-Ħaddiema Nsara mmexxi minn Toni Pellegrini. Il-Partit Demokratiku Nisrani mmexxi minn George Ransley kellu kandidat wieħed.

Il-PDN ma tella' lil ħadd mid-distrett iżda f'dik l-elezzjoni tal-1962, il-PDN kien tella' 4 deputati minn assemblea ta' 50.[20] L-aħjar li marru fid-disa' distrett mill-boton tal-PDN kienu l-Avukat Albert Ganado u warajh l-Avukat Leslie Grech.[21]

Min-notamenti li żamm Walter R. Zahra, Segretarju tal-Partit tal-Ħaddiema Nsara, irregalati lill-awtur minn ibnu Trevor Żahra, il-voti tal-kandidati tal-PDN fid-disa' distrett żviluppaw kif ġej.[22] Agius waqa' mal-11-il għadd u kiseb 94 vot. L-Avukat Attard Montalto kiseb 240 vot. L-Avukat Albert Ganado ġab 538 vot. Amabile Grech waqa' mal-għaxar għadd u kiseb 54 vot. Leslie Grech kiseb 485 vot. Muscat waqgħet kmieni fit-tellieqa u kisbet 24 vot.

Mid-distrett il-PDN ġab total ta' 1,413 vot fil-konfront mas-7,343 tal-PN u t-3,896 tal-MLP. Imma l-PDN mar l-aħjar qalb il-partiti ż-żgħar.

sergiogrech@yahoo.com

Noti

1 Ara l-annwal tas-*Soċ. Fil. Nicolò Isouard*, editur Frans Deguara, 2018;
2 Ara l-annwal tas-*Soċ. Fil. Nicolò Isouard*, editur Frans Deguara, 2018;
3 *PDN Tesserati Volum 4;*
4 *PDN Tesserati Volum 4;*
5 *PDN Tesserati Volum 4;*
6 Ara wkoll Sergio Grech, *Patri Feliċjan Bilocca - ħajtu u żminijietu 1914-1987*, BDL, 2004;
7 *PDN Tesserati Volum 4;*
8 *PDN Tesserati Volum 4;*
9 *PDN Tesserati Volum 4;*
10 Għal iktar tagħraf ara *https://www.mostafootballclub.com/history.php*
11 Għal iktar tagħraf ara *http://www.nicoloisouardmosta.org/storja-2/*;
12 Għal iktar tagħraf ara *http://www.munxarparish.com/il-parrocca/storja/*;
13 Ibid.;
14 Ibid.;
15 Għal iktar tagħraf ara *https://www.timesofmalta.com/articles/view/20161225/life-features/Remembering-Wyndham-Grech-lawyer-and-Malta-s-pioneer-pilot.634853*;
16 Għal iktar tagħraf ara *https://www.timesofmalta.com/articles/view/20180506/business-news/New-addition-to-Chamber-of-Advocates-president-portrait-collection.678376*;
17 Mario Thomas Vassallo, *L-Oratorju Qalb ta' Ġesù bl-Istorja u l-Istejjer Tiegħu* (Malta, Parroċċa Mosta, 2016), p. 101;
18 Michael J. Schiavone, *L-Elezzjonijiet f'Pajjiżna fl-Isfond Storiku 1800-2013* (Malta, PIN, 2013), p. 394;
19 Ibid., p. 413;
20 Ibid.;
21 Ibid.;
22 Kollezzjoni Sergio Grech.